

TALE AV RAUMA ELVEEIERLAG SA SIN LEDER VIDAR SKIRI VED FRISKMELDINGEN AV ELVENE I RAUMA KOMMUNE 1. NOVEMBER 2019

Fylkesmann, Ordfører, Miljødirektorat, Mattilsyn, Veterinærinstituttet, alle venner av villaksen og en spesiell velkommen til familien Bromley-Davenport fra England.

Selv om Raumavassdraget er storebroren i elvesammenheng, er alle elvene like viktige når det gjelder Gyrodactylus salaris – her er det en for alle og alle for en. Jeg snakker derfor ikke bare fra Rauma elveeierlag men like mye fra Samarbeidsutvalget for de Gyrodactylusinfiserte elvene i Rauma kommune – som altså nå ikke lenger er infisert og sjuke. Samholdet mellom elvene har vært totalt sett vært godt – særlig med Innfjordelva og Måna.

Jeg vil først gi en kort historikk over Gyrodactylusangrepet i Rauma kommune, si litt om æres den som æres bør, litt innom at forurenser betaler ikke når det gjelder laks og til slutt se litt framover.

Men først: Gratulerer til alle lakseforkjempere! Endelig er dagen kommet! Nesten utrolig! I dag kan vi si med Bjørnson: «Hvem teller vel de tapte slag på seierens dag!» Nå kan vi fortsette arbeidet for laksen og auren med blanke ark.

Gyrodactylus salaris ble først oppdaget i vill tilstand i Lakselva i Misvær i 1975. Etter hvert ble søket etter parasitten utvidet. Sommeren 1980 ble det funnet 2 parasitter på 2 lakseunger av et materiale på 200, fanget på Nora – altså en helt begynnende infeksjon. Med dagens kunnskap og erfaring ville denne infeksjonen kunne stoppes ved en rask rotenonaksjon fra toppen av Eiafossen og ned til sjøen. En ville da ikke måtte bekymre seg syndelig over verken gytebestand eller havreserve. Korsbrekkelva på Sunnmøre ble i 1986 rotenonbehandlet så kort tid etter infisering, at det syns ikke på fangststatistikken at den har vært infisert. Men hos oss var det i 1980 ingen slik kunnskap at det kunne skje.

Rauma elveeierlag ble nyorganisert fra 1975. Elva ble ren sportsfiskerelv og alle medlemmene betalte 5% kultiveringsavgift av netto elveleie, slik at laget hadde opparbeidet en liten kapital. Når det gjaldt lokal organisering, sa miljøvernminister Gro Harlem Brundtland: Se på Rauma! På nasjonalt nivå var lagets mangeårige leder Ansgar Sletta, også i kraft av formann i Romsdal Laksestyre, allerede i gang med fokusering på det nye og raskt tiltakende drivgarnfisket etter laks. Dette fisket på blandede bestander passerte i 1976 kilenota som det dominerende fangstredskapet i sjøen. Drivgarnfisket alene tok i 1979 over 1 000 tonn laks. Gytebestandene ble mer enn halvert i mange elver, mens mange drivgarnfiskere etter hvert fikk minstelott fra Staten fordi de fanget for lite laks!

Elveforvalterne fikk et nytt, stort og uvisst problem i fanget: Gyrodactylus - hva nå og hva kan vi i tilfelle gjøre? Det beste rådet forvaltningen kunne gi var: Dette kommer til å bli alvorlig – lakseungene vil bli spist opp. Prøv derfor å få tak i så mange individer som mulig av de lokale stammene, før avkommet fram i parasitt fritt miljø, sett lakseungene ut for havvandring, fang dem igjen ved tilbakekomsten, fortsett denne prosessen til vi vet hva som kan gjøres med parasitten.

Den handlekraftige formannen i Rauma elveeierlag i nesten 30 år, Ansgar Sletta, så som vanlig flere muligheter enn problemer. Romsdal Laksestyre hadde i 1971 etablert et lite klekkeri på Herje ved Åfarnes. Anlegget hadde stor klekkekapasitet, men nesten ingen startforingsmuligheter. Anlegget måtte bygges om til smoltanlegg – men det første problemet var å skaffe stamlaks mens slike ennå fantes.

Det var den gang opplest og vedtatt at stamlaks kun kunne fanges med garn eller not om høsten. Da var slimlaget tykt og skjell-laget kraftig. Også de gamle teinene ble nevnt som gode fangstredskaper, det var de ikke – de var konstruert for å ta livet av fisken. Det ble med stor sikkerhet påstått at det var umulig å fange en laks på sportsfiskeredskap i juni og holde den i live til strykning i oktober.

Klepperne på Fiva begynte i 1983 å eksperimentere med stangfisket. Elva var åpen for vanlig fiske i den hensikt å ta livet av fisken, slik at ulike teknikker fritt kunne prøves ut. Klepperne mente at det måtte være mulig å lære seg å håndtere levende fiske på samme måte som en kan håndtere dyr, slik at laksen kunne fanges på tur oppover elva. Slik ville en være sikker på å få et utsnitt av fiskeoppgangen og ikke risikere å gi for eksempel sentkommende laks tallmessig overvekt. Hvorfor ikke bruke sportsfiskere til dette arbeidet der det var klepperne som ledet fisket?

Styret for elveeierlaget forstod tidlig at et vellykket stamfiske på en raskt synkende bestand, måtte drives hver dag hele sesongen. Det kunne ikke basere seg på frivillig, sporadisk innsats av velmenende amatører.

Våren 1984 bestemte eieren av Fiva, Sir Walter Bromley-Davenport at Fiva fullt ut skulle støtte elveeierlagets viktige arbeid for laksen. Etter det dramatiske fallet i fangst i 1985 (pga parasittangrepet), ble det også en selvfølge for leieren Norske Esso å sende all egnet laks til Herje. Her er det viktig å nevne at ingen fiskegjest, etter å ha blitt fortalt viktigheten av å sende laksen til Herje, noen gang reserverte seg mot det. Tvert imot – mange sa at det var en ny dimensjon ved fisket – altså å gjøre noe som var til gagn for laksen, heller enn å drepe den.

Som allerede nevnt, det var åpent fiske til 19. august 1988, slik at det var fritt fram for å prøve ut gode praktiske løsninger. Det største hindringen var knappheten på egnet transportutstyr (medregnet 4-hjulstrekkere) og fraværet av kommunikasjonsmuligheter i feltet. Husk igjen – det var ingen offentlige budsjetter å trekke på. Nødvendigheten av å sikre laksens framtid, gjorde likevel sitt til at utstyret økte i omfang og med bedret kvalitet år for år. Ikke noe av dette utstyret som i kyndige hender fungerte etter hensikten, ville blitt godkjent i dag. I 2010 måtte selv jeg til Elverum på kurs for å få lov til å transportere levende laks!

Ikke alle forstod, eller ville forstå, at parasittangrepet krevde ny tankegang og rask handling. Jeg vil illustrere dette ved å gjengi to forskjellige episoder fra den tiden da stamfisket fremdeles var en frivillig sak.

1. En engelsk fisker ble satt av i Steinhølen (der Ministeren var før i dag) mens bilen med transporttank kjørte videre oppover for å fiske der. Fiskeren fikk snart på en laks som han gjerne ville få til Herje. Problemet var at han var alene og hadde ingen transportmulighet. Da laksen ble trøtt, knyttet han fluelina til ei grein på et overhengende rognetre (rogn ble brukt til «lokale» fiskestenger i gamle dager). Fiskeren gikk så fort han kunne oppover ca. 6 – 700 meter før han fant bilen med transporttanken, kjørt ned til Steinhølen, puttet laksen i tanken, kom opp igjen med bilen og fortalte stolt om hendelsen. Laksen ble kjørt til Herje og levde fint fram til strykning om høsten.

2. En elveeier fortalte meg at han om noen dager ventet en tilreisende fisker. Jeg sa da at han skulle be fiskeren, dersom han fikk laks, om å ro over elva, putte laksen i tanken som stod der, ringe til meg, så skulle vi ordne resten. Et par dager senere møttes vi igjen. Elveeieren fortalte da at fiskeren ikke var helt uvillig til å gi laksen til klekkeriet, men den første han fikk, måtte han få beholde selv. Ja, han sa at den første måtte han få beholde selv!! Jeg svarte da raskt: Hils ham fra meg at den første han får, kan bli den siste! Fiskeren fikk ingen laks!

DE FØRSTE UTSETTINGENE

Det ble våren 1983 klekket ca. 65 000 lakseunger på Herje. Etter litt startforing ble disse satt ut i Ulvåa og øvre del av Rauma. Neste år ble det klekket ca. 290 000 lakseyngel, av disse ble ca. 120 000 satt ut i Ulvåa og ca. 170 000 i Fekjavatnet på Flatmark. Det hadde først blitt rotenonbehandlet, det var anlagt en enkel sperre for oppvandrende fisk i utløpsbekken og det ble montert 3 foringsautomater (med strøm fra 2 bilbatterier) på enkle flåter. Gleden var stor da vi igjen så disse fiskeungene våren etter – tilsynelatende i god form etter overvintringen, der de igjen flokket seg under forautomatene.

KLEKKERIET PÅ HERJE BLIR SMOLTANLEGG

I april 1985 ble det bestemt at Herje, fremdeles eiet av Romsdal Laksestyre, skulle reserveres for de infiserte elvene og bygges ut til smoltanlegg. Direktoratet for naturforvaltning hadde styrelederen. Biologen i NVE Statkraftverkene følte stort ansvar for parasittproblemet og fikk bevilget noen hundre tusen kroner slik at byggingen kom i gang. De neste par årene ble en lidelseshistorie av ubetalte regninger og lave lønninger. Den lokale banksjefen, selv elveeier i Rauma, tillot at kontoen ble overtrukket med over 1 million kroner. Da han ble pensjonist og en ny banksjef fra ytre strøk overtok, gikk ikke lakseforkjemperne alltid frivillig inn i banken. Lang historie kort: På flere måter ble tilslutt 4,5 millioner kroner skaffet til veie i form av tilskudd og gaver, i tillegg til svært betydelig frivillig innsats fra elveeierne.

Stamfisket i Rauma fortsatte til og med 2004 og utsettingene av smolt ble avsluttet i 2009. Oppsummert ble det av Raumastammen satt ut knapt 900 000 plommeseekyngel, ca. 150 000 1-årige lakseunger, ca. 100 000 2-årige lakseunger og ca. 725 000 smolt.

En må her huske på at det på grunn av parasitten var svært begrensede utsettingsområder for lakseungene og også svært arbeidskrevende å transportere smolt i små transporttanker. Men da reduserte en samtidig risikoen for store tap hvis noen del av transporten sviktet.

Alt stamfiske og transport til Herje og all utsetting av yngel og smolt fra Herje i perioden 1983 til 2009, har vært utført og bekostet av Rauma elveeierlag. Hvis alle direkte utlegg og all arbeidsinnsats ble summert, ville nok alle bli overrasket over totalen. Selve oppforingen på Herje er bekostet av det offentlige.

HENSIKTEN MED HERJE SMOLTANLEGG

Det kan ikke understrekes nok at hensikten med stamfisket og utsettingene, var å sikre laksestammene med en sjøreserve, slik at genmaterialet ikke gikk tapt om klekkeriet hadde uhell. Omkring 1990 ble laksestammene også overført til levende genbank på Haukvik, hvor de fremdeles er i beste velgående og nå har blitt tilbakeført til elvene her etter de siste behandlingene.

Uten Herje smoltanlegg hadde de infiserte laksestammene blitt utryddet av parasitten. Betydningen av Herje smoltanlegg kan i dag ikke overvurderes. Veien til suksessen var lærevillighet, nøyaktighet, oppfinnsomhet, utholdenhet, godt renhold, hardt arbeid og tro på at det nyttet. Alle som på ulike måter har vært involvert i arbeidet ved Herje smoltanlegg, har all grunn til å være stolte i dag! Det er få, om noen, kultiveringsanlegg i Norge som totalt sett har hatt bedre resultat.

ÆRES DEN SOM ÆRES BØR

Selv om mange elveeiere i Rauma har bidratt til å berge laksen og auren i Rauma, er det et område som helt siden 1983 har gjort en formidabel innsats. Jeg vil derfor be om at tidligere og nåværende eier av Fiva kommer opp hit.

Many river owners along the Rauma river have taken part in the good work for the salmon and sea trout. However, one area has since 1983 contributed at a level absolutely unmatched by all others. I

therefore ask Sir William Bromley-Davenport, Lady Bromley-Davenport, Nicholas Walter Bromley-Davenport and Joanna Preyton-Jones to come up here.

Da dere og Fiva-eiendommen kom fullt med i arbeidet for fiskestammene i Rauma, fikk elveeierlaget som hele tiden har hatt regien ved stamfisket, tilgang til fiskeområder, kunnskap og ferdigheter, alle typer utstyr inklusiv båter, arbeidshjelp og lagerplass i et omfang og på et nivå som har vært helt avgjørende for det gode resultatet vi feirer i dag. Rauma elveeierlag vurderer denne innsatsen som så betydningsfull at vi vil låne ordene til en av deres landsmenn som kjempet en enda vanskeligere krig, nemlig Sir Winston Churchill: Aldri har så mange hatt så få å takke for så mye. Det er en spesiell glede nå å kunne gi noen blomster med vår varmeste takk for slik en utrolig innsats og med våre beste ønsker for dere framover.

When you and Fiva fully joined the work for the fishes in Rauma, the river owner's organization's work was given access to fishing areas, knowledge, all sorts of equipment including boats, labour, and storing capacity at a level that has been of the utmost importance for the fabulous result we are celebrating today. The Rauma river owner's organization rates this contribution so highly, that we will use the words of another Briton, who fought an even more difficult war, namely Sir Winston Churchill: Never was so much owed by so many to so few! It is a great pleasure for me to give you these flowers as a little token for our warmest thanks for such an outstanding effort and also with our very best wishes for the future.

Trond Haukebø, Ove Eide, Leif Magnus Sættem og Helge Slemmen ble overrakt hver sin blomsterbukett for lang og god innsats for elvene.

FORURENSER BETALER?

Det er et anerkjent prinsipp i Norge – men gjelder dessverre ikke for laksen. Tidligere fiskeriminister Lisbet Berg-Hansen, selv stor fiskeoppdretter, sa flere ganger at det var oppdretterens ansvar å holde laksen i merda. Men selv da det rømte fisk i massevis, ble det aldri noen konsekvenser. Nåværende minister Tom Harald Nesvik sa nylig det samme. Året i år har igjen vært et verstingår – over 300 000 laks er innrømmet rømt. Om en liten stund synes alt igjen å være glemt.

NVE Statkraftverkene fikk bygge Grytten kraftverk. Som en kompensasjon for tap i fiskeproduksjon i Glutra, ble verket pålagt å sette ut smolt. I Rauma elv skulle det årlig settes 4 500 smolt. Rauma elveeierlag ville ikke ha fremmed fiskestamme her og takket nei, til stor forskrekkelse for både NVE og enkelte andre. Smolten til Glutra skulle komme fra anlegget i Eresfjord. Da vanninntaket ett år sviktet, døde all fisken som skulle inn hit. NVE kjøpte da fisk fra det Gyrodactylusinfiserte anlegget på Sunndalsøra. Parasitten spredde seg fra Glutra gjennom brakkvatnet til Rauma i 1980, Måna i 1985 og til Innfjorden i 1991. NVE Statkraftverkene har skriftlig bekreftet hendelsesforløpet, men avviser erstatningsansvar. Etter først noen år å ha støttet Herje med ca. 650 000 kroner, trakk Statkraft som det nå heter seg helt ut. Jeg har så langt ikke sett Statkraft på noen gratulasjonsliste for dagen i dag.

Et statseiet kraftselskap som produserer over 50 % av strømmen i Norge, med en omsetning på kanskje 60 milliarder kroner, har altså påført elveeierne i 8 elver innerst i Romsdalsfjorden store tap i over 30 år - samfunnet ellers rundt elvene har tapt mange ganger så mye. Hva ville skjedd hvis for eksempel elveeierne i Rauma hadde påført Statkrafts produksjon store økonomiske tap?

Små elveeierlag har ikke økonomiske ressurser til å saksøke en statsgigant. Her må flere på ulike nivåer i forvaltningen ha forsømt seg! Det skal ikke være slik i et opplyst, sivilisert og velfungerende land at en statsbedrift skal kunne oppføre seg slik i et distrikt der den samme bedriften henter ut

store summer hvert år. Det er neppe svak økonomi som har hindret Statkraft i å rette opp misæren. For noen år siden, avskrev samme Statkraft 10 milliarder etter feilsatsing i Tyskland.

BØR DEN SOM ER BLITT FORURENSET BETALE?

Staten har selv påført lokalsamfunnet enorme tap i over 30 år. Likevel har Stortinget – kanskje uten egentlig å forstå hva som ble vedtatt? i 2012 laget en forskrift om at det offentlige kan pålegge elveeierne å åpne deler av sine elve- strekninger for allment kortsalg der det er brukt store offentlige midler for å fjerne parasitten. Altså, elveeierne som uten skyld er påført parasitten av et statselskap, med påfølgende bortfall av inntekter og med økte utgifter, skal straffes ekstra for at andre elver slipper å få problemet, noe som igjen ville påført Staten ytterligere kostnader ved fjerning av problemet der. Sagt på en annen måte, et ufrivillig rammet område skal være med å betale for at et annet område ikke får problemet!

Så langt har Staten aldri før krevd ekstra ytelser i ettertid fra noen som har fått hjelp mot smittsomme dyresykdommer. Hvem blir de neste ofrene for en slik ny logikk? Sauebøndene i distrikter der det offentlige reduserer rovdyrplagen - med halv pris for saueslaktet?

HVA NÅ?

Vitenskapelig råd sier at lakseinnsiget til de norske elvene er halvert de siste 30 årene. Ja, du hørte riktig – halvert. 110 elver er stengt pga svake bestander. Det pekes på oppdrettsnæring og kraftutbygging som de største negative påvirkningsfaktorene. Vitenskapelig råd mener likevel at antallet gytefisk nå er større enn tidligere pga strenge reguleringer, særlig i elvene der fisket er blitt mer og mer regulert for å oppfylle GBM. GBM er en kvalifisert gjetning for hvor mange gytefisk som trengs for å utnytte oppvekstpotensialet. Hvis det antas at GBM ikke blir oppfylt over flere år, blir elvefisket redusert eller stoppet.

Dette er egentlig veldig bra, men det er litt rart at laksen først blir gytefisk etter at sjølaksefiskerne har tatt ut alt de kan i en gitt fisketid. Generelt i Norge er det slik at 875 sjølaksefiskere fanger over 50 % av laksen – det vil igjen si ca. 100 laks hver i gjennomsnitt, mens ca. 80 000 sportsfiskere i gjennomsnitt fanger 1 laks hver. Her er det ikke snakk om å bidra til lakseforvaltningen eller å avgi fiske til allmenheten! Forstå det den som kan. Slik kan det ikke fortsette! En kan ikke drive moderne artsforvaltning ut fra hevd og tradisjon.

REETABLERINGEN I ELVENE

Veterinærinstituttet er ansvarlig for reetableringen av lakse- og aurestammene i kommunen etter rotenonbehandlingene. Alt tyder på at dette utvikler seg positivt.

For Rauma elv sin del, har overvåkningsfisket gitt oss god kunnskap om fiskeoppgang og innslag av rømt oppdrettslaks og feilvandret laks. Registrert fangst i 2018 ved overvåkningsfisket var ca. 930 kg, mens det i år ble registrert ca. 2 380 kg. Dette er en stor forbedring, men når tallene brytes opp på de ulike aldersklassene og det beregnes en vanlig kjønnsfordeling mellom de ulike årsklassene, anslår vi at de gjenutsatte laksene i år, representerer omtrent 1 100 kg hunnlaks. Som tidligere nevnt, er GBM for Rauma 5 216 kg hunnlaks. Sagt på en annen måte – det er ennå et godt stykke dit.

De som hørte på Leif Magnus Sættem sitt interessante foredrag i går kveld, husker sikkert at han nevnte noe om at naturen ikke har for mange individer, altså at en ikke må være redd for å være på den sikre siden. De evolusjonære og selektive mekanismene virker aller best når det er mange individer. Han nevnte også spesielt at oppnådd GBM ikke må bli noen sovepute – altså at alt er vel om GBM oppnås.

Rauma elveeierlag er svært tilfreds med den positive utviklingen i gjenoppbyggingen av laksestammen i Rauma elv, men vi ønsker å være helt sikker på at det i gytebestanden er sterke og

tallrike årsklasser, før det blir anbefalt å åpne for vanlig sportsfiske. Vi vil derfor be Miljødirektoratet om ytterligere minst ett års overvåkningsfiske, slik at vi igjen kan vurdere situasjonen etter å ha sett neste års lakseoppgang.

Vi tror videre at gjenutsetting ikke bare er kommet for å bli i moderne lakseforvaltning, men at det vil øke i omfang når flere og flere etter hvert oppdager at det gagnar laksebestandene. Jeg håper og tror at den utrolig vanskelige situasjonen vi har hatt i elvene i kommunen i snart 40 år, har lært oss at friske elver og sterke fiskestammer, ikke nødvendigvis er en selvfølge, men noe vi alle kan og må bidra til. I den sammenheng er gjenutsetting et enkelt og billig forvaltningstiltak. Kanskje får også sjølaksefiskene snart valget mellom delvis gjenutsetting eller full stopp?

Rauma kommune har over 10 mil med lakseførende elver og de representerer over 50 % av GBM rundt Romsdalsfjorden.

TAKK TIL ALLE I FORVALTNINGEN

På vegne av alle de behandlede elvene i Rauma kommune, vil jeg rette en hjertelig takk til alle hos Fylkesmann, Miljødirektorat, Mattilsyn og Veterinærinstitutt for det gode resultatet som deres utrettelige arbeid har medført. Rauma kommune har bidratt positivt ved de siste behandlingene – tusen takk for det. Jeg retter også en stor takk til Norske Lakseelver, her representert ved generalsekretær Torfinn Evensen, som i mange år har arbeidet målbevisst for å fjerne parasitten og gjøre lakseforvaltningen bedre. Vel blåst og gratulerer igjen med dagen!

Det er nok fremdeles noen uenighet om mål og midler i forvaltningen av laksen. Men en ting er i alle fall helt sikkert: En død laks gyter ikke!